

TRGOVINA SLOVENSKEGA ZALEDJA S PRIMORSKIMI MESTI
OD XIII. DO KONCA XVI. STOLETJA

FERDO GESTRIN

Naravni pogoji trgovine in vloga političnih sil. — Trgovinske vezi med zaledjem in primorskim območjem, ki segajo nazaj v zgodnji srednji vek, so bile že od začetka XIII. stoletja dalje precej živahne. Nastanek mest ob morju že pred tem časom, razvoj meščanskih naselbin v notranjosti, dvig agrarne proizvodnje kot posledica razkroja pridvornega gospodarstva in utrjevanje novih družbenih odnosov na podeželju, kar je vse vodilo k hitrejšemu uveljavljanju denarnega gospodarstva, dalje povečan trg, ki ga predstavljajo samostani, nastali v XII. in XIII. stoletju, številno nižje plemstvo, ki se je v istem obdobju vse bolj osamosvajalo izpod fevdne odvisnosti svojih gospodov in hkrati gospodarsko krepilo, in novi meščanski družbeni razred, čeprav šele na začetku razvoja, so dajali dovolj osnov za poživitev trgovine med obema področjema.

Živahne trgovinske vezi med zaledjem in primorskimi mesti, Trstom, Koprom, Miljami, Izolo, Piranom in drugimi kraji v Tržaškem zalivu ter Reko v Kvarneru, so nastajale in se krepile sprva predvsem na podlagi različnih proizvodov, ki sta jih dajali obe po naravnih pogojih (geoloških, geomorfoloških, klimatskih, hidroloških in geografsko-prometnih) različni gospodarski enoti. Prvo je namreč že zgodaj iskalo proizvode primorja, nasprotno pa je drugemu primanjkovalo žita, ni imelo dovolj pogojev za živinorejo, niti gozda in je bilo povsem brez rudnega bogastva in še mnogih drugih proizvodov, ki jih je imela v tistem obdobju notranjost. Na medsebojno zamenjavo obeh področij in zlasti na prehodno trgovino pa je močno vplivala tudi lega teh mest ob obeh najsevernejših zalivih Jadranskega morja, ki na slovenskem ozemlju oziroma blizu nje ga globoko segata v evropsko celino. Ta geografska prometna lega je dobivala vedno večji pomen že tedaj zaradi povezovanja sredozemske z obdonavsko prometno smerjo tudi preko slovenskega ozemlja in ker so ta mesta predstavljala vrata v obširne trge ob Jadranu in Italiji, povezane z njimi.

Vse te v naravi pogojene razlike so vplivale na vlogo, ki so jo imela posamezna omenjena pristanišča v trgovini z zaledjem bodisi kot središča neposredne medsebojne zamenjave blaga, bodisi kot posredniki v prehodni trgovini in končno kot kraji pomorske dejavnosti. Še važnejši pa so bili pri vsem tem medsebojni odnosi teh prista-

nišč, npr. do neposredne trgovine z zaledjem in deloma tudi glede na prehodno trgovino, in pa politične sile, ki so stale za njimi in odločilno usmerjale neposredno in prehodno trgovino, a odločale tudi v pomorski dejavnosti in vlogi teh mest. Po dolgih političnih bojih se je namreč konec XIV., oziroma boljše, do l. 1420, izoblikovala politična pripadnost mest in krajev, ki nas tu zanimajo.¹ Trst, Reka, Devin ter Štivan so bili politično vezani na zaledje, Milje, Koper, Izola in Piran pa so bili s širokim ozemeljskim pasom pod oblastjo Republike.

Kot posledica te politične situacije sta se v trgovini zaledja s primorskimi mesti kljub posameznim spremembam in nihanjem uveljavili dve temeljni, medsebojno povsem nasprotni trgovinski politiki.

Benečani so v pomorski trgovini in pomorstvu na Jadranu uveljavili popoln monopol, s čimer so povsem ohromili pomorsko dejavnost severnojadranskih luk, kar velja še v nekoliko večji meri za mesta pod njihovo oblastjo kakor za Trst in Reko.² Zaradi tega se v njih, zlasti v tistih pod beneško oblastjo, ni mogla razviti večja trgovska flota, čeprav še tja do razpada Republike lahko sledimo poskusom teh mest, da bi se uveljavila tudi v pomorski dejavnosti.³ Prav tako niso mogla priti do večjega izraza v vsem tem obdobju tudi prizadevanja zaledja, da bi se v večjem obsegu vključilo v pomorstvo in pomorsko trgovino, čeprav jih lahko zaznamujemo že od konca XIV. stoletja, ko v gradivu zasledimo prve lastnike ladij iz zaledja.⁴ So pa Benečani s svojo kopensko trgovinsko politiko dvignili pomen istrskih pristanišč pod svojo oblastjo kot središč neposredne in prehodne trgovine z zaledjem in s tem vsaj deloma nadoknadili njihovo omejeno pomorsko dejavnost. Ob podpori Benečanov je postal Koper za daljši čas najvažnejše pristanišče za trgovino s slovenskim in še širšim zaledjem. Prav s to politiko, ki so jo seveda narekemale tudi koristi samih Benetk, so Benečani pravzaprav zmanjšali odpor Kopra in drugih podrejenih mest proti svojemu pomorskemu monopolu.⁵

Politične sile v slovenskem zaledju, ki so stale za svojimi primorskimi mesti in kraji, so imele Benečanom povsem nasprotno trgovinsko politiko. Na kopnem so hotele promet usmerjati v svoja mesta in pristanišča, a glede pomorske trgovine in pomorstva so si prizadevale, da bi zrušile beneški monopol.

Pozneje, ko so Habsburžani prevladali v širšem zaledju Tržaškega zaliva, so bili nosivci te politike Habsburžani sami. Morali pa so lomiti odpor proti svoji politiki tudi doma pri vseh tistih, ki so jih beneške luke bolj vabile.

Stoletja so se nato na tej osnovi borili Benečani in politične sile v zaledju. Benečani, ki so v pomorski trgovini in pomorstvu trdovratno branili svoj monopol, so v zaledju, ki ga politično niso obvladali in se zato niso mogli posluževati sredstev, običajnih v srednjeveškem vezanem gospodarstvu, skušali reševati svoje in svojih mest koristi v tej trgovini z uveljavljanjem načela »svobode« potí in trgovine, zlasti vedno v odnosu do trenutno najmočnejše politične sile v zaledju. Z njim so namreč zaradi boljših pogojev za trgovino v svojih istrskih mestih in ob večji gospodarski ter politični moči na Jadranu velik del obravnavanega obdobja dosegali isto, kar bi kot eventualni gospodarji zaledja uresničevali s prisilnimi potmi. Nasprotno pa so se politične sile zaledja in mesta, vezana nanje, odločno potegovali za prisilne poti v svoje kraje in za svobodo morja. Toda ta boj je bil za obe strani boj za isto stvar: za pritegnitev trgovine iz zaledja v svoja mesta. V vseh sporih so zato Benečani zahtevali svobodo poti v zaledju, a sile v zaledju, in od druge polovice XV. stol. dalje zlasti Habsburžani, svobodo trgovine in plovbe po morju.

V ta boj so na strani svojih političnih gospodarjev ali samostojno posegala tudi sama primorska mesta. V okvirih mestnega gospodarstva in silnega separatizma, ki se je razvil v tamkajšnjih pogojih,⁶ so se mesta namreč z vso srditostjo potegovala za čim večji delež neposredne ali prehodne trgovine z zaledjem. Ker jim je beneški monopol pomorsko dejavnost in trgovino zelo omejil, je bil boj za trgovino z zaledjem še hujši in so se pri tem mesta posluževala istih sredstev. Skrbela so za čim boljše pogoje za trgovino, se dogovarjala z mesti v zaledju in pošiljala tja svoje odposlance ter zmanjševala drugo drugemu gospodarske osnove za razvoj trgovine z uničevanjem polj, vinogradov in solin. Zelo pogosti so bili med njimi tudi oboroženi obračuni in prave vojne. Seveda so se vsa trudila, da bi pri svojih mestnih gospodih dobila čimveč pravic v okviru mestnega vezanega gospodarstva.

Vendar so bile razlike med beneškimi istrskimi mesti in tistimi, ki so politično pripadala zaledju. Beneška mesta, zlasti Koper, so imela npr. v času, ko so Trst, Reka in drugi kraji ob morju šele prišli pod Habsburžane, že vso podporo v Benetkah. Trst,

Reka, Devin in Štivan, ki se dolgo časa niso mogli nasloniti na večjo in močnejšo politično tvorbo v zaledju, so se mogli v večji meri uspešno spustiti v boj za trgovino z beneškimi istrskimi mesti in beneško prevlado šele potem, ko je bila taka tvorba ustvarjena s habsburškim dinastičnim teritorijem. Šele tedaj, ko so ta pristanišča dobila politično širše strnjeno zaledje, so začela trgovino ob določenih pogojih in ukrepili vse bolj privlačevati k sebi. A vendar, medtem ko so bili Reka, Devin in Štivan pod neposredno upravo Devinskih in Walseejev glede tega sprva deloma na boljšem, je Trst še vse do zadnje četrtine XV. stol. čakal na odločnejšo pomoč deležnega kneza. Zato tudi toliko časa ni mogel uspevati v boju proti premočni Republiki, oziroma istrskim mestom, in pritegniti trgovino iz zaledja na svoj trg in pristanišče v tolikšni meri, kakor si je prizadeval.

Obseg trgovine zaledja s primorskimi mesti in njen pomen. — Trgovina s primorskimi mesti — neposredna in prehodna — je bila v vsem obravnavanem obdobju zelo pomembna za slovensko ozemlje. Že od začetka XIII. stol. je zajemala vsa mesta in kraje ob Tržaškem zalivu od Štivana do Pirana in Reko v Kvarneru. Ob koncu XVI. stol. pa se je mimo Reke močnejše usmerjala deloma še v druga kvarnerska pristanišča: Bakar, Bakarac in celo Senj, kamor so trgovino iz dela slovenskega zaledja za krajše obdobje privabili Benečani. V zvezi s to trgovino se od drugega desetletja XIII. stol. dalje pojavijo med prvimi mitninskimi postajami na podeželju tudi mitnice ob poteh v omenjena mesta in kraje ob obalah Jadranskega morja, kot npr. Planina, Senožeče, Cerknica, Lokve, Rupa in dr., a pod vplivom teh zvez so začeli v nekaterih kovnicah v notranjosti kovati novce po oglejskem kovu, v Trstu pa so že v 30. letih uporabljali breške novce.⁷

Od začetka XIV. stol. dalje se je začela trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti hitro razvijati. Dokazuje nam to ne le razširitev poslovanja italijanskih bankirjev, ki so v drugi polovici XIII. stol. že delovali tudi v primorskih mestih, v notranjost slovenskega ozemlja (Ljubljana, Kamnik, Slovenj Gradec),⁸ temveč tudi prihod ter široka dejavnost trgovske in bankirske hiše Porgerjev v Ljubljani, ki so imeli med drugim v zakupu tudi mitnice na vseh najvažnejših poteh proti Tržaškemu in Kvarnerskemu zalivu (Rupa, Lokve, Peč),⁹ pa tudi mnoge številnejše vesti o tej trgovini povsod tam, kjer so se viri ohranili (Trst, Piran). Na ta razvoj so dalje neposredno vplivale važne spremembe v zaledju. Tu je treba navesti

zlasti porast gospodarske in družbene vloge meščanstva in naraščajočo proizvodnjo v cehovski obrti in zlasti v fužinarstvu, ki je dajalo enega najvažnejših predmetov prehodne trgovine proti Italiji.¹⁰ Prav tako se je začel na zemljiškem gospodarstvu proces, ki je s spreminjanjem naturalne v denarno rento kmeta na široko pripeljal v blagovno-denarne odnose in na obširnem območju zlasti v trgovino s primorskimi mesti. Čim bolj se je proizvodnja v notranjosti krepila, tem bolj so se primorska mesta uveljavljala kot posredovalna središča trgovine med zaledjem in kraji onstran Jadrana. Popolna politična združitev zaledja pod Habsburžani je dala nato z načrtno deželnoknežjo fiskalno politiko v smeri proti morju, začeto že ob koncu XV. stol., novih vzpodbud za trgovino s primorskimi mesti, ki je, kakor se zdi, prav ob koncu XV. stol. in v XVI. stoletju dosegla višek.

Vzporedno z naraščanjem trgovine s primorskimi mesti in še dalje v Italijo je raslo tudi neposredno zaledje, ki ga je obsegala. V prvi četrtini XVI. stol. se Trst označuje kot emporij Krasa, Kranjske, Štajerske in Avstrije; vanj so tedaj prihajali trgovci z Dunaja in iz Prage.¹¹ Na Reki pa približno ob istem času trgujejo trgovci npr. iz Salzburga in Budima.¹² Prehodna trgovina z blagom iz zaledja, ki je šlo skozi obravnavana pristanišča, pa je zajela ozemlje daleč na jug na obeh straneh Jadranskega morja in v notranjosti Italije. Ob naši obali ji sledimo zlasti v kraje do Kotora, a na italijanskem ozemlju do Barija in Brindisija, oziroma do Firenc, Verone in Milana.

Trgovina s primorskimi mesti ni zajela samo večjega dela slovenskega zaledja, marveč je hkrati s tem usmerjala sem tudi velik del njegovih viškov proizvodnje. Lahko rečemo, da je bila ta smer trgovine ena najvažnejših smeri tedanje trgovine slovenskega ozemlja. Skoraj vsa kmečka trgovina z ozemlja nekdanje Goriške, Krasa, Kranjske in tudi precejšnjega dela Štajerske se je stekala tja, a v notranjost sta s kmečko trgovino prihajala v velikih množinah zlasti sol in vino. S poseganjem plemstva v trgovino z viški agrarne proizvodnje zlasti od konca XV. stol. se je podeželska trgovina še povečala. Prav tako pa se je tudi velik del poklicne meščanske trgovine iz slovenskega zaledja usmerjal v primorska mesta. Zajela je zlasti predmete prehodne trgovine. Toda v primorska mesta je šel tudi precejšen delež prehodne trgovine z Ogrske, Hrvaške in Slavonije (zlasti z živino, kožami in krznom), ki so jo imeli v rokah meščani pa tudi podložniki. Saj so kranjska mesta izrecno zatrjevala, da jih

je povzdignila kupčija z Ogrsko, Slavonijo in Hrvaško, ki je ponchavala po l. 1550 zaradi turških osvojitvev v Podonavju.¹³

O samem obsegu trgovine zaledja s primorskimi mesti pa moremo na podlagi vrste podatkov, posebno o višini proizvodnje posameznih vrst blaga, navedb tovorov trgovskega blaga in mitninskih dohodkov, soditi, da je verjetno že v drugi polovici XV. stol. in dalje ob viških dosegala in celo presegala število 200.000 tovorov letnega prometa v obeh smereh skupaj. Za to blago bi potrebovali 85 vlakov s po 40 desettonskih vagonov. Samo v Koper je šlo tedaj letno po 30.000 do 40.000 in celo 50.000 tovorov blaga iz notranjosti.¹⁴ Same soli so iz vseh obravnavanih primorskih mest ob koncu XVI. stoletja izvozili v notranjost blizu 50.000 tovorov na leto. L. 1620 je po nekem podatku šlo samo beneške soli v avstrijske dežele 42.000 tovorov, z domačo soljo pa je število tovorov naraslo na 49.300.¹⁵ Kot dokaz za pravilno oceno višine prometa naj omenim samo še dvoje podatkov. V letih 1570—1572 je mitnica v Žavljah pri Trstu zaznamovala samo pri prometu z vinom in soljo 27.114 tovorov.¹⁶ Po neki oceni pa naj bi ob približno istem času promet z železom in železnimi izdelki samo iz Kranjske znašal okoli 57.000 tovorov. Čeprav je ocena pretirana, je vendar dejstvo, da so l. 1569 fužine na Kranjskem izdelale okoli 2000 ton kovnega in litega železa in da so poleg tega predelale še približno enako množino železa, ki so ga uvozili s Koroškega.¹⁷ Ogromna večina vsega tega železa je našla trg v Italiji, v veliki meri tudi po posredovanju primorskih mest. Poleg tega pa moramo pri ocenjevanju obsega trgovine upoštevati tudi dejstvo, da je precejšen delež trgovine odpadel na tihotapstvo, s čimer je razumeti to, da so se trgovci in tovarniki izmikali mitnicam in obveznim potem, ter zato ta del trgovine ni v glavnem nikjer količinsko zabeležen. Tihotapska trgovina je rasla zlasti z razvojem kmečke trgovine, a tudi zaradi poostrene fiskalne politike deželne kneza, ki je od konca XV. stoletja začel favorizirati Trst in uvajati tudi z njo v zvezi nove mitnice in mitnine.

Seveda je trgovina iz leta v leto zelo nihala in so bili vzroki za nihanje lahko zelo različni. V prvi vrsti nastopajo politični vzroki, zlasti vojne in turški vpadi, ki so neposredno ali posredno vplivali na razvoj trgovine. Zaradi njih se je tudi prenašal — vsaj začasno — trgovinski promet iz ene smeri v drugo, oziroma iz enega primorskega mesta v drugo. Tako se je npr. z boji in nastopi cesarja Sigmunda v smeri proti Tržaškemu zalivu in Furlaniji povsem zaprl pro-

met z življenjskimi potrebščinami med zaledjem in primorskimi, predvsem beneškimi mesti in se je prenesel deloma na Reko.¹⁸ Šele ko se je leta 1413 sklenilo premirje za pet let, se je trgovina preusmerila zopet na stare poti. Trgovino s primorskimi mesti so dalje periodično omejevale elementarne nesreče (slabe letine zaradi suše ali zmrzali, kužne bolezni, potres, kobilice in podobno), zlasti kadar so zajele širša področja ali so si naglo sledile. Vendar pri vseh teh nesrečah ne smemo pretiravati, saj so lahko trgovino celo pospeševale. Zelo je mogla vplivati na absolutno nihanje trgovine tudi vladarjeva finančna politika. Tako je na primer promet močno padel v l. 1447/8 in 1456—1460 zaradi razvrednotenja denarja za cesarja Fridrika III.

Hkrati z ugotovitvijo o obsegu trgovine slovenskega zaledja s primorskimi mesti je treba odgovoriti še na vprašanje, zakaj ta trgovina ni imela večjega vpliva na razvoj mest in meščanstva in sploh slovenskega zaledja v smeri kapitalizma, zlasti proti koncu XV. in v XVI. stol., ko je dosegla enega svojih viškov. Med vzroki za ta negativni pojav je potrebno naglasiti zlasti dvoje. Na eni strani je — absolutno vzeto — vzrok za tako stanje zelo razvita kmečka trgovina, ki se je zlasti v XVI. stol. še povečala tudi v škodo poklicne meščanske trgovine. Toda še bolj je vplivala na razvoj, ki nas tu zanima, konkurenca tujih trgovcev in njihovega premočnega kapitala, ti so se od srede XV. stol. naglo in močno uveljavljali na slovenskih tleh. Trgovci iz primorskih mest in v vedno večjem obsegu tudi beneški in drugi italijanski trgovci so si pridobivali v tej trgovini z zaledjem razne pravice, so sklepali pogodbe, oziroma se dogovarjali z deželnimi stanovci, ustvarjali trgovske družbe z izrecnim namenom, da bi trgovali v slovenskem zaledju, se naseljevali v slovenskih mestih, imeli tam svoje podružnice, faktorje ali zastopnike, posegali so v trgovino z najdonosnejšimi vrstami blaga in v trgovino na podeželju in celo v trgovino na drobno po mestih in po podeželju. Posamezne italijanske družbe, ki so posegale k nam, so skoraj monopolno obvladale trg s posameznimi predmeti.^{18a} Med drugimi je npr. družba Terzeria močno posegla v trgovino s koroškim in tudi kranjskim železom. Vladarji dajejo že od srede XVI. stol. dalje tujim trgovcem v apalto tudi trgovino s posameznimi vrstami blaga. Meščani in mesta na slovenskih tleh, a zlasti na Kranjskem, kjer so ta pritisk najhuje občutili, so se vedno znova in zaman pritoževali proti tujcem, njihovemu prekupčevanju in trgovini na drobno.

Zaradi vsega tega je v tej vsekakor zelo važni smeri trgovine iz zaledja zbrani trgovski kapital vedno bolj odtekal v tujino. Ker se je to začelo v času, ko je tudi na slovenskih tleh dobival proces prvotne akumulacije kapitala viden odsev v nastajanju založništva, redkih manufaktur in sploh v uveljavljanju kapitalističnih odnosov, je to dejstvo pomenilo slabitev že začetega razvoja v smeri kapitalizma.

Boj primorskih mest za trgovino z zaledjem. — Trgovina zaledja s primorskimi mesti je nihala tudi glede na usmerjenost v posamezna mesta. Pri tem ločimo v obravnavanem času tri dobe. V prvi, ki je trajala do druge polovice XIV. stol., o kaki izraziti prevladi enega mesta nad drugim v trgovini z zaledjem še ne moremo govoriti. Vsekakor Koper še več desetletij po podreditvi Benečanom v tej trgovini ni imel tiste vloge, ki jo je imel v naslednji dobi, ko je dobil vodilno vlogo. Benečani v tem času Koprā namreč še niso podpirali kot svojega poglavitnega središča, kamor naj bi se stekala trgovina iz slovenskega zaledja, čeprav so nasploh branili koristi svojih istrskih mest proti vsem, ki bi hoteli preusmeriti trgovino drugam, torej zapreti poti vanje.

Primorska mesta pod Benečani so sprva težko prenašala beneško oblast in monopol v pomorstvu, oziroma omejitve v pomorski trgovini, kajti njihova trgovina je bila sprva bolj usmerjena na področja ob morju kakor pa v lastno zaledje. Prizadet je bil zlasti Koper, ki se je že dolgo trudil, da bi si pridobil vodilno vlogo nad sosednjimi mesti in v pomorski trgovini in ki ni imel za trgovino tolikšne osnove kakor Piran s svojo proizvodnjo soli.¹⁹ Zato se je Koper v prvem obdobju beneške oblasti ponovno upiral in je njegova upornost dosegla višek sredi XIV. stol., ko se je, potem ko je precej vplival na upor Izole, uprl leta 1348 in nato zopet 1354.²⁰ Po neuspešnih uporih so Benečani za kazen v Kopru uveljavili celo ukrepe, ki njegovi trgovini niso bili v korist, in so tudi omejili njegove municipalne pravice.²¹

Približno enako vlogo kakor Koper in Piran je imel tudi Trst, ki pa se je že v tem obdobju prizadeval, da bi trgovino iz zaledja čimbolj pritegnil na svoj trg.²² Pri tem je pokazal že vse tiste črte svojih prizadevanj, ki so bile značilne za ves čas beneškega gospostva na Jadranu in na istrski obali. Ena teh je bila, da bi obvladal neposredne poti, ki so vodili proti Trstu, oziroma mimo njega. Hotel pa je že tudi zapirati poti proti beneškim mestom, oziroma Kopru, kar se je prvič resneje zgodilo l. 1334.²³ Vendar sta se obe strani tržaške trgovske politike uvelja-

vili bolj na široko in ra širšem ozemlju šele v naslednjem obdobju.

V drugi dobi, ki je trajala tja do zadnje četrtine XV. stoletja, je postal Koper ob podpori Benetk za daljšo dobo ne le najvažnejše središče za trgovino z zaledjem, marveč največje središče trgovine sploh med obravnavanimi mesti. Benečani so namreč v drugi polovici XIV. stoletja začeli spreminjati odnos do istrskih mest in zlasti do Kopra. Republikli tedaj, ko je izgubila Dalmacijo in doživela še druge udarce²⁴ ter so se v Tržaškem zalivu utrdili novi tekmeči Habsburžani, ni moglo biti vseeno, kam bo šla povečana trgovina iz zaledja, kjer je bila rast agrarne in neagrarne proizvodnje, a tudi denarnega gospodarstva v novem zamahu. Zato se je začela že od 60 let dalje v beneški politiki vrsta sočasnih akcij, katerih namen je bil dvigniti vlog Kopra v trgovini z zaledjem, omejiti pomen Pirana, ki naj bi kot poglavitno središče solne proizvodnje v Istri služil predvsem monopolnim stremljenjem lagunskega mesta,²⁵ in končno, spraviti Trst pod svojo oblast, oziroma, ko se je poskus ponesrečil, dušiti njegovo trgovino. Cilj teh prizadevanj je bil: trgovino iz zaledja, sedaj pomembno tudi za Benetke same, usmeriti v Koper, ki je postal za daljši čas najvažnejša postojanka za trgovino s slovenskim in še širšim zaledjem, postal za Benečane vpadna točka najkrajše poti iz njihove posesti v to zaledje.²⁶ Hkrati pa so hoteli Benečani s to politiko pridobiti vdanost dotlej upornega mesta. Prav tako je l. 1403 Republika vrnila Koprui tudi municipalne pravice, ki jih je izgubil zaradi uporov sredi prejšnjega stoletja.²⁷ Toda Koper, kakor se zdi, kljub svoji vlogi vendar ni imel absolutne premoči v trgovini z zaledjem in so v njej imeli precejšen delež tudi druga mesta in kraji, zlasti Piran, Trst in Reka.

Trgovski stiki zaledja s Piranom so se zaradi beneških ukrepov sprva nekoliko omajali,²⁸ a na splošno trgovina z njim, sodeč po podatkih, ni bila majhna. Piransko neposredno zaledje je segalo vse do Zagreba in Krapine,²⁹ a v Piran so hodili tudi trgovci z Ogrske. Promet iz zaledja v Piran in nazaj je dosegel, tako sodimo, v tem času na leto vsaj do 20.000 tovorov.

Trst, ki je bil od l. 1382 politično povezan s svojim naravnim zaledjem, je tedaj tudi začel v vedno večji meri privabljeti prehodno in zlasti neposredno trgovino iz zaledja. Hotel se je povzpeli v edino pristanišče, skozi katero naj bi šlo blago iz notranjosti na beneško ozemlje in v Italijo sploh. V takih pogojih so se stara nasprotja z bene-

škimi istrskimi mesti še poglobila in se je zaostрил boj za trgovino z zaledjem, ki so jo želeli Benečani in mesta pod njihovo oblastjo pod geslom »svobodnih« potih pritegniti prvenstveno na svoje trge. Trst pa pri svojih prizadevanjih še do konca te dobe ni dobil podpore niti pri deželnih knezih, a še manj pri neposrednem zaledju. V boju za svoje življensjske koristi so se Tržačani posluževali ukrepov v dveh smereh: zboljševali so pogoje za trgovino v svojem mestu in poskušali dosledneje in na širšem ozemlju preprečevati trgovanje iz zaledja v istrska mesta. Posebno po l. 1420, ko so Benečani zasedli še Milje, so Tržačani napenjali vse sile, da bi trgovino, še posebej z življensjskimi potrebščinami, usmerili v svoje mesto. Prvi važnejši korak v tej smeri je bil, da so kupili od goriških grofov Novi grad (1427).³⁰ Nekoliko pozneje so si na poteh proti morju pridobili še druge važne postojanke: Postojno, Mokovo (že ponovno) in z njim še Ricmanje in Klanec; poskušali so se polastiti tudi Švarceneka in Lokev.³¹ Slednja dva kraja in Kačice na ozemlju goriških grofov so si polastili šele v času, ko je že grozil oborožen spopad z Benečani. Z vsemi temi postojankami je Trst zelo povečal območje, ki ga je nadziral. Poleg neposrednih dohodov v Dolino je obvladal še poti čez Brkine in čez Čičarijo na beneško ozemlje. Na njih so Tržačani nato z vsemi sredstvi, tudi z orožjem, ovirali trgovino v beneška mesta. To še toliko bolj, ko jim je dal cesar Friderik III. prvi privilegij glede trgovine z zaledjem (1461) in jim je v denarni stiski podelil tudi mitnico v Mokovem in na Klanecu za pet let v zakup.³²

Beneška mesta v slovenski Istri in sami Benečani so tem tržaškim nastopom odgovarjali po svoje (pritožbe, prepovedi trgovine s Trstom, zaostrevanje pomorske blokade, graditev utrjenih postojank, zaprtje poti),³³ a končno so se nasprotja leta 1465 sprevrgla v vojno. Osamljen in poražen — cesar je poslal le nezatno pomoč — je po posredovanju Pija II. Trst sklenil poniževalni mir. Izročiti je moral Benečanom Novi grad, Socerb in Mokovo, odpovedati se izvozu soli po morju in pravici, prodajati sol beneškim podložnikom; obvezali pa so se Tržačani tudi, da ne bodo ovirali trgovine na beneško ozemlje. S težavo priborjeni uspehi v boju za trgovino z zaledjem so bili torej po vojni uničeni.

Vendar ta neuspeh ni preprečil tržaških prizadevanj, niti ni zaustavil trgovine iz zaledja v Trst, ki je kljub vsemu dobival vedno večji pomen v prehodni trgovini proti Italiji, zlasti z železom. To je bil namreč čas, ko se v Trstu omenjajo trgovci iz mnogih

slovenskih mest in krajev, a tudi Zagreba, ko se vanj naseljujejo trgovci iz zaledja in ko narašča kreditno poslovanje v trgovini z zaledjem.³⁴ Vsekakor ne bo pretirana cenitev, da je dosegel promet iz zaledja v Trst in v obratni smeri ob koncu te dobe (okoli 1475) poprečno vsaj 15.000—20.000 tovorov letno.

V istem obdobju je imela precejšen delež v trgovini z zaledjem tudi Reka, ki je postala med kvarnerskimi pristanišči nedvomno najvažnejša. Že od konca XIV. stol. se je začelo namreč zaledje vedno bolj obračati v to smer, posebno še v časih, kadar je trgovina proti Tržaškemu zalivu iz katerihkoli vzrokov naletela na ovire.³⁵ V tem času se je trgovina na Reki na široko razmahnila in je povezovala slovensko in hrvatsko zaledje z mesti onstran Jadrana, a tudi z Dalmacijo in istrskimi mesti. Reka je tedaj privabljala večji del slovenskega ozemlja in tja ni tedaj vodila več samo pot čez Pivko, ampak tudi skozi Gerovo in iz kočevskega območja čez povirje Kolpe. Proti koncu Walseejev, ki so znali v korist svojega mesta izkoristiti dobre odnose z Benečani in razmere v zaledju,³⁶ in v prvih desetletjih neposredne habsburške oblasti je trgovina na Reki dosegla višek v obravnavanem času. Rečani so si prav v tem času prisvajali tudi pravico prisilne plovbe v Kvarneru in s tem pravico zapleniti blago na vsaki ladji, ki je plula mimo Reke, ne da bi plačala mitnino.³⁷ Kolikšen je bil delež slovenskega zaledja v trgovini z Reko, je seveda nemogoče točneje ugotoviti, vendar bi mogli soditi iz vsote reških mitninskih pristojbin, da je šlo ob višku trgovine na Reki s slovenskega ozemlja na Reko in nazaj vsaj okoli 25.000 tovorov.

V tretji dobi boja med primorskimi mesti za trgovino slovenskega zaledja pa se je začel razvoj počasi spreobračati Trstu v korist. Njegova prizadevanja za pritegnitev trgovine naravnega zaledja, ki jo je hotel speljati na svoj trg s sredstvi mestnega vezanega gošpodarstva, so našla tedaj v spremenjenih političnih razmerah vedno večjo oporo pri deželnem knezu. Že zgodaj, l. 1478, je cesar Friderik III. obnovil v nekem smislu privilegij, ki ga je dal Trstu 1461. leta. Prepovedal je poti čez Novi grad in Mokovo za trgovino z žitom, ki naj bi šla samo čez Trst.^{37a} Tej pravici so sledile še druge (nižja cena žita kakor v Kopru, ukrepi proti tujim trgovcem v Trstu, prepoved uvoza tujega vina in olja čez Trst v zaledje itd.), a zlasti pravica prisilne poti za trgovino iz zaledja, ki se je dotlej večinoma usmerjala v beneška istrska mesta in v Italijo.³⁸ Za njim sta izdajala Trstu enake pravice ali pa potrjevala stare

tudi Maksimilijan I. (1496, 1510, 1517) in Ferdinand I. (1520, 1521, 1550 in 1552).³⁹

Neposredni cilj teh privilegijev je bil zagotoviti dotok žita in drugih živil v Trst ter mestu omogočiti neposredno trgovino, posebno prodajo viškov lastne proizvodnje vina, olja in soli. Hkrati s tem pa so vladarji uveljavljali za trgovino s beneškimi kraji v Istri in Italijo prisilne poti čez Trst. Zato so izdajali ukrepe, s katerimi so uredili način plačevanja mitnin v smeri proti Tržaškemu zalivu in nadzirali režim prisilnih poti. Bistvo teh ukrepov je bilo v tem, da so se na vseh mitninskih postajah zahodno in južno od Loža, Planine, Postojne in Podkrajja izvajali mitninski predpisi, ki so služili tržaški prisilni poti in deželnoknežjemu fisku. Njihova vsebina se da strniti v dvoje: prvič, da so morali vsi, ki so hoteli z blagom na beneško istrsko ozemlje, iti le skozi Trst, in drugič, da so morali tudi z nenatovorjenimi konji iti po določenih poteh, čeprav ne čez Trst, ter pri tem plačevati vse mitnine, ki so bile sicer na obvezni poti, tudi tržaško. To je veljalo tudi za kmečko trgovino in so zaradi nje izšli posebni predpisi. Da bi zagotovil izvajanje prisilne poti, je deželni knez uveljavil sistem bolet, to je potrdil o plačanih mitninah, in vključeval v sistem vedno nove mitnice. Prav tako je v zvezi s prisilnimi potmi uredil tudi vprašanje mitninskih pristojbin v samem Trstu (ureditev štiridesetnine, nekoliko pozneje njeno znižanje).⁴⁰

Hkrati s tem razvojem so se Tržačani vztrajno potegovali tudi za enakopraven položaj v trgovini v notranjosti (dobivali so od vladarja pravico neoviranega prehoda v zaledje, ureditev plačevanja mitnin v Ljubljani in pravico do lastništva hiš v njej, ureditev arestnega postopka za Tržačane na Kranjskem in v Ljubljani posebej, pravico trgovanja na Štajerskem), pogajali so se in sklenili pogodbo (1505) s kranjskimi deželnimi stanovni glede trgovine z življenjskimi potrebščinami, ponovno so se pritoževali proti kršenju prisilnih poti in hoteli v trgovini z zaledjem pridobiti monopolni položaj. Vsekakor je s tem povezana tudi težnja, da si Trst zopet pridobi stare, v vojni 1463 izgubljene postojanke.⁴¹ Poleg tega so Tržačani ljubosumno nastopali v ožjem zaledju proti vsem sejmom, ki so jih v korist svoje trgovine izkoriščali ali celo podpirali Benečani, in jih vedno znova rušili.

Ukrepi deželnega kneza in nastopi Tržačanov so že od vsega začetka prizadela beneška istrska mesta in Benečane. Naleteli pa so tudi na negodovanje v zaledju tako pri mestih kakor tudi pri plemstvu, a še posebej

pri kranjskih deželnih stanovih, ki so nastopali tudi v obrambo podložnih kmetov. Brez trgovine, so trdili, se namreč podložniki ne bi mogli obdržati na kmetijah in ne bi zmogli dajatev.⁴² Pritoževali pa so se proti prisilnim potem tudi kmetje sami, predvsem tisti s Krasa.⁴³

Toda vsa nasprotovanja zaledja in pritoževanja beneških istrskih mest ter Benetk niso mogla preprečiti, da se trgovina vendar ne bi počasi preusmerjala v Trst, še posebej po Maksimilijanovi beneški vojni. Sredi XVI. stol. se je vsekakor že v večjem obsegu obrnila po prisilnih poteh skozi Trst in je bilo s tem v precejšnji meri povezano sočasno upadanje trgovine v Kopru. Po poročilu koprskega podestaja Donata Maripetra (1545) naj bi padlo (vsaj začasno) število »Kranjcev«, ki so v tistem času trgovali v mestu, na manj kakor polovico. Zaradi tega meščani niso mogli prodati svojih pridelkov vina, soli in olja, ki so jih sicer prodali v »gornje kraje« (partes superiores).⁴⁴ Trgovina v Kopru pa ni upadala samo zaradi povečanega prometa v Trstu, marveč tudi zaradi naraščanja trgovine v Miljah. Kajti z uveljavljanjem poti v beneško Istro čez Trst je postalo Milje med beneškimi mesti najbližje zaledju in je v njem naraščala trgovina tudi na škodo Kopra.⁴⁵ Zaradi tržaške prisilne poti in vedno strožjega sistema nadzorstva ob njej pa je bila najhuje prizadeta trgovina v Piranu. Že od srede XV. stol. dalje je začela upadati v njem trgovina z lesom iz zaledja. Po letu 1500 pa se iz piranskih vicedomskih knjig skoraj povsem izgube vesti o poklicni trgovini s širšim slovenskim zaledjem. Še vedno je morala biti živahna le kmečka, tudi tihotapska trgovina, s katero je v Piran še vedno prihajalo žito in druga živila ter predmeti kmečke trgovine, a v notranjost je šla zlasti sol.⁴⁶

Proces preusmerjanja trgovine iz zaledja od beneških mest v Trst in druga habsburška pristanišča (Štivan in Devin, kjer je bila trgovina vendar manjša kakor v Štivanu), seveda ni bil enakomeren, niti ni zadel, kakor smo že videli, vseh mest v enaki meri. Vsekakor se je preusmerjanje trgovine v Trst še močneje uveljavljalo za vlade nadvojvode Karla, ki je bil kot gospod notranjeavstrijskih dežel po delitvi habsburških dežel še posebej zainteresiran za promet iz zaledja v svoja pristanišča. Zaradi tega se je tudi iz mest slovenske Istre preusmerjala trgovina (npr. s soljo) proti Trstu (oziroma so ta mesta iskala zvezo s furlanskimi pristanišči, kamor so prihajali nemški trgovci). Zlasti velja to za dovoz tihotapske soli v Trst. Leta 1586 so beneške oblasti ugotovile, kako zaradi tihotapstva soli v Trst, Devin in druge vojvodove kraje propada trgovina zlasti v Kopru.⁴⁷ Leta 1577 imamo namreč še zadnjo vest o velikem obsegu trgovine v Kopru,⁴⁸ nato pa slede vedno bolj pogoste pritožbe in se je mesto v tem času večkrat označevalo kot ubogo mesto oziroma občina (... povera città, questa povera Communità) ali se je govorilo o bedi njegovega ljudstva (... povertà di questo fidelissimo popolo).⁴⁹ Na prehodu v XVII. stol. se je trgovina iz zaledja v velikem obsegu prenesla iz beneških mest na Trst in druge habsburške luke, kar nam še v drugi četrtini XVII. stol. in dalje potrjujejo mnoge vesti beneškega izvora.⁵⁰ Tudi to je bil eden izmed vzrokov za novo beneško vojno (1615—1617). Ob takem stanju so začela v istrskih beneških mestih, kjer je poleg drugih vzrokov tudi zaradi tega upadalo prebivalstvo, zopet po več stoletjih naraščati nezadovoljstvo proti beneškim oblastem, ki so se nato v 20 letih XVII. stol. sprevrгла v upore (Koper, Milje, Strunjan).⁵¹

Na prehodu iz XVI. v XVII. stol. se je torej v boju med Trstom in istrskimi beneškimi mesti ustvarilo stanje, ki se nato do proglasitve Trsta in Reke za svobodni luki ni bistveno spremenilo. Do tedaj se je kot posledica deželnoknežjega favoriziranja Trsta in njegovih prizadevanj uveljavila tržaška prisilna pot tako v trgovini z mestom samim kakor tudi v prometu z obravnavanimi istrskimi mesti. Z njo se je meščanska poklicna trgovina iz zaledja v glavnem osredotočila v Trst (in druge habsburške luke), a prav tako tudi del podeželske trgovine, zlasti tiste, ki je prehajala v roke zemljiških gospodov. Še vedno velik delež kmečke trgovine pa se je tudi poslej neposredno usmerjal v beneška mesta, kamor jo je privabljala zlasti sol. Tedaj se je začela celo kmečka trgovina iz dela hrvaškega ozemlja v večji meri preusmerjati po tihotapskih poteh v Koper.⁵²

Kakor beneška istrska mesta je v tem obdobju do prve četrtine XVI. stol. tudi Reka, čeprav iz drugih vzrokov, počasi izgubljala prej tako živahne trgovske zveze z zaledjem in se nato stoletje in več ni mogla dvigniti iz te depresije. Politične razmere, ki so bile za Walseejevce reški trgovini zelo ugodne, so se začele spreminjati mestu v škodo. Favoriziranje Trsta in turški vpadi, ki so ogrožali varen promet zlasti proti Reki, so sorazmerno zgodaj vplivali na razvoj trgovine na Reki. Svoje je prispevala tudi vojna med Friderikom III. in Matijo Korvinom (1480 do 1490), v kateri so se pretrgale vezi z mesti na Štajerskem, dalje še posebej Maksimilijanova vojna z Benečani (1508—1516) in končno dekret deželnega kneza l. 1520, s katerim je

zapovedal, naj bi se promet od Reke zaradi turških vpadov prenesel na Trst, kjer se bodo pobirale enake mitnine kakor na Reki.⁵³ Vendar je Reka okoli 1523 doživela svoj zadnji višek v XVI. stol. Toda Sulejmanove vojne in osvojitve velikih delov ogrskih in hrvatskih dežel, državljanska vojna in ureditev tržaške štiridesetnine, s katero se je paraliziral ugodnejši položaj Reke v mitninskih pristojbinah, dalje še piratstvo in uskoki so opravili svoje. Že leta 1527 je trgovina na Reki padla za 5–6-krat v primerjavi z letom 1523. A najnižjo stopnjo je dosegla okoli srede stoletja. Toda trgovina na Reki ni propadla v tolikšni meri, da bi se prehodni trgovini med zaledjem in Reko ter njo in jadranskimi italijanskimi pristanišči izgubili vsi sledovi, kakor trdi S. Gigante.⁵⁴ Omeniti je treba s tem v zvezi vsekakor dejstvo, da so Fuggerji še l. 1559 čez Reko in Dubrovnik organizirali povezavo z Aleksandrijo, kamor so poslali tudi svojega faktorja.

Ob koncu XVI. stol. in začetku XVII. stol. je torej Trst ob podpori deželnega kneza pritegnil v svojo luko velik del trgovine, ki se je prej usmerjala v istrska beneška mesta in na Reko. To velja predvsem za poklicno meščansko trgovino, ki so jo obvladali fevdalci. Kmečka trgovina pa je še vedno v precejšnji meri skušala ubirati svoja pota mimo habsburških luk. S tem se je za daljšo dobo zapečatila usoda beneških istrskih luk. Le-te se namreč v času, ko so Benečani izgubljali in končno izgubili monopol na Jadranu, niso mogle — odrezane od trgovine z zaledjem — več dvigniti kot pomorska središča, ker za neje ob Trstu ni bilo več pogojev.

Vendar ta sprememba v razvoju trgovine zaledja s primorskimi mesti ni mogla takoj priti do večjega izraza. To je zavrla kriza, ki je zajela trgovino že konec XVI. stol. in se je nato vlekla še več desetletij XVII. stoletja. Tedaj so ob veliki devalvaciji denarja trgovci izgubili do 7/8 premoženja ter je trgovina v mestih na Slovenskem močno zastala.⁵⁵

Oblike in tehnika trgovskega poslovanja. — Trgovski posli so se v vsem tem obdobju opravljali večinoma tako, da se je kupčija neposredno sklenila in opravila. Toda z razvojem trgovine med zaledjem in primorskimi mesti so se začele ustvarjati stalne poslovne zveze med trgovci obeh območij, oziroma s tujci, ki so redno prihajali v ta pristanišča. Na tej osnovi se začno s krepitvijo denarnega gospodarstva vedno bolj uveljavljati trgovsko poslovanje na kredit in kapitalistične oblike trgovskega poslovanja: trgovske pogodbe, ki so rok izvršitve postavljale tudi na celo leto, trgovske družbe od komend in kolegancij do trajnejših družb

z enakimi deleži vseh udeležencev. Posamezne teh oblik zasledimo tudi v plemiški in deloma (npr. družbe) celo v kmečki trgovini. Uveljavljajo se tudi povsod v bistvu zelo podobne norme trgovskega prava, ki jih pozna trgovina te dobe nasploh.

Kreditno trgovsko poslovanje, ki je od začetka XIV. stol., ko se število ohranjenih virov zelo pomnoži, že splošno uveljavljeno, je bilo sprva omejeno le na eno kupčijo. Dolgoročno kreditno poslovanje pa se je razvilo vsaj že v XV. stol. med trgovci, ki so bili v stalnih trgovskih zvezah. Prodajavec (creditor) si je zagotovil varnost povračila z zadolžnico, ki jo je izdal kupec (debitor) in ki so jo v primorskih mestih pogosto vpisali v notarske knjige zaradi popolne pravne veljave in dokazilne moči. Zadolžnice so se že v XV. stol. zelo pogosto prenašale na drugo osebo tako, da je dal upnik zadolžnico izdati na ime tistega svojega upnika, ki naj bi mu tokratni njegov dolžnik poravnal dolžno vsoto.⁵⁶ Prav tako so se v tem času svobodno darovale, delile, zastavile, prodale, torej od-tujile z edino izjemo, da ni bila izdana od someščana. Zadolžnice so imele v glavnem stalne oblike in so vsebovale priznanje dolga za prodano blago (nomine mercimonii, pro mercimoniis emptis et receptis, nomine vini etc.) dolžno vsoto, rok (dies termini, terminus) in obliko plačila (v blagu, denarju, v obeh), penale v primeru, da se je rok prekorlačil, dalje tudi določitev jamstva (pignus, obligatio) z vsem premoženjem ali z vrednostjo, ki se je dala v zastavo, in končno kraj plačila, kolikor ni bil to sam kraj nastanka trgovskega akta. Zadolžnica je v vseh teh mestih zastarala po desetih letih, če dolžnika vmes niso terjali, niti ni upnik dobil ničesar na račun dolga; za vdove in otroke je čas zastaranja na Reki trajal celo 20 do 30 let. Po smrti upnika je prešla pravica do dolga sama po sebi na zakonite dediče in ga je bil dolžnik dolžan njim poravnati.

S porastom kreditnega poslovanja v trgovini in s povečanimi količinami blaga, ki so bile predmet enega trgovskega posla, a zlasti zaradi prehodne trgovine s tujci ter dvigom posredniške vloge primorskih mest sploh, so se že v XIV. stol. začeli trgovski posli sklepati vnaprej in se torej uveljavljati trgovski dogovori in pogodbe v trgovini med zaledjem in primorskimi mesti. V pogodbo (pactum, conventum) so vnesli pogoje sklenjenega posla, blago, količino in ceno ter kakovost, način plačila, rok dobave in kraj dostave, če to ni bilo mesto sklenjene pogodbe, dalje vsoto eventualne are in penale (sub poena quartii, sub poena tercii, sub poena dupli) ter druge klavzule v zvezi z neizpolnitvijo

pogodbe ali prekoračenega roka. Najbolj pogosta oblika trgovskega posla, ki ga zasledimo v pogodbah, je bila obojestranska zamenjava blaga. Prav tako zelo pogosta oblika je bila pogodba, v kateri se je prodajavec zavezal, da bo pri svojem kupcu kupil blago, večinoma v višini vrednosti prodanega. Višja oblika trgovskega poslovanja pomeni pogodba, v kateri se uveljavlja plačilo v denarju, oziroma deloma v blagu in deloma v denarju. Redkejšje od omenjenih oblik pogodbenih trgovskih poslov so bile enostranske kupčije, pri čemer je kupec poravnal obveznosti praviloma v denarju. V trgovskem poslovanju se je potem, ko se je uveljavila pogodba, moral upoštevati tudi vrstni red sklenjenih pogodb.

V istem času, a segajo nazaj vsekakor v XIII. stoletje, se v trgovini med zaledjem in primorskimi mesti uveljavljajo tudi trgovske družbe (*consortium, societas, compania, Gesellschaft*). Najstarejše družbe, čeprav pod oznako »*societas*«, so bile pravzaprav komende;⁵⁷ bile so omejene na en sam trgovski posel in zelo kratek rok (od 15 dni do 1 meseca); vendar sta se v XV. stol. družabnika vedno bolj pogosto pogodila za poslovanje na daljšo dobo. Te družbe se v istrskih primorskih mestih verjetno že zgodaj uveljavljajo tudi v trgovini z zaledjem. Po poteku roka in predloženem obračunu (*ratio*) traktorja sta si družabnika po odbitku stroškov razdelila dobiček in izgubo na pol. Na Reki in v Trstu so se uveljavljale — a ob njih tudi kolegancije — še do druge polovice XV. stol.⁵⁸ V istem času pa je vendar že na splošno prevladovala družba z enakimi deleži družabnikov, ki so predstavljali glavnicno družbe. Vendar pri tej obliki družbe še ni mogoče zaslediti jamstva izven plačanega vložka. Trajale so praviloma 2–5 let, čeprav seveda tudi časovno neomejeno dobo. Po končani dobi so družabniki take družbe, ki jim v XVI. stoletju v večjem številu sledimo tudi v notranjosti, naredili obračun, odšteli deleže in si nato razdelili dobiček ali izgubo, zaloge preostalega blaga in eventualno premoženje družbe.

Posamezne vesti govore tudi o trgovskih družbah med podložniki in fevdalci in celo med samimi podložniki. Vendar o njih ne vemo, kakšno notranjo strukturo so imele. Plemiči so seveda že od druge polovice XV. stol. stopali z meščani v nam že znane višje oblike družb.

Trgovske družbe, ki so nastajale v primorskih mestih zaradi trgovine z zaledjem, so bile od vsega začetka tudi sredstvo, s katerim so skušali trgovci teh mest, oziroma tujci pritegniti čim več trgovine iz notra-

njosti in poseči čim globlje v zaledje. Poglavitni in številnejši partnerji v teh družbah so bili z redkimi izjemami tujci, ki so prihajali v obravnavana pristanišča, tj. središča prehodne trgovine za blago iz notranjosti. Trgovci iz mest slovenskega zaledja so v njih le deloma sodelovali in so imeli v mnogih primerih podrejeno vlogo.

V primeru spora v trgovinskih zadevah, plačila zadolžnice, kršitve in neizpolnitve pogodb itd. je sprva na splošno veljalo, kakor za vse druge civilne in kazenske zadeve, načelo osebne podsodnosti. Vendar se je s kreditnim poslovanjem (trgovinskim in denarnim) v vseh teh zadevah v primorskih mestih in v notranjosti uveljavila pravica arestnega postopka (v notranjosti npr. vsaj že od začetka 14. stol. dalje). To je bilo sredstvo, s katerim so hoteli domači trgovci zavarovati svoje terjatve proti tujcem zaradi načela osebne podsodnosti. Izvajanje tega načela je seveda zelo oteževalo trgovino. Zato so se proti koncu XV. stol. in dalje začela mesta med seboj dogovarjati o sodni pristojnosti za tovrstne spore v kraju sklenitve trgovskega akta.⁵⁹ Dokazilno moč pri sodnem postopku so imele že od vsega začetka lastnoročne pisane listine dolžnika, vse v notarske knjige vpisane listine in seveda tudi trgovske knjige. Že zgodaj se je uveljavila tudi funkcija zastopnikov (*procurator*) pri sodnih postopkih, ki so se praviloma za vse trgovske zadeve opravili pri rednem sodišču. Le na Reki so tovrstne spore reševali pred posebej izbranim sodiščem.⁶⁰

Trgovsko blago. — Blago, ki je bilo predmet neposredne in posredne trgovine med zaledjem in primorskimi mesti, je bilo zlasti v zadnjem obdobju zelo raznovrstno. Blagovni promet je zajel v glavnem vse tiste vrste blaga, ki ga je zaznamovala tedaj trgovina v deželah ob Sredozemlju. A tudi razmerje med posameznimi vrstami blaga je bilo na splošno podobno. Namreč, največji del tovorov je odpadel pri prometu v obeh smereh na blago z nižjimi cenami, a ki so ga tovorili v velikih množinah, medtem ko je dragoceno blago po množini za njim daleč zaostajalo. Slednje je bilo skoraj izključno v rokah poklicnih meščanskih trgovcev (na pr. začimbe in dišave, špecerija, svila, florentinsko, bergamsko in angleško sukno, krzno, kramarsko blago, južno sadje, ki je prihajalo celo iz Apulije, steklo, deloma olje, železo itd.). Podeželska trgovina pa je vedno bolj obvladala trgovino z agrarnimi proizvodi, a sama kmečka trgovina je zlasti od začetka XVI. stoletja posegala tudi na področje poklicne trgovine, na pr. z železom, kožami itd.

Med blagom neposredne in prehodne trgovine, ki je šlo v velikih množinah v zaledje ali iz njega v primorska mesta, je bila po množini na prvem mestu sol, ki je bila še posebej predmet kmečke trgovine. Sol so v vseh obravnavanih mestih z izjemo na Reki proizvajali sami in so se solarne zlasti v Piranu, Kopru, Miljah in Trstu v obravnavanem času neprestano širile. Leta 1594 so imela prva tri imenovana mesta 7469 $\frac{1}{2}$ kavedinov solin, ki so mogli dati okoli 25.000 mernikov soli (moggio — ok. 900 kg).⁶¹ V Trstu pa je ceniti višino solne produkcije na okoli 5000 mernikov. Vendar si je Trst v vsem tem obdobju prizadeval, da bi pritegnil na svoj trg sol (tudi tihotapsko) tudi od drugje.⁶² Reka ni imela svojih solarn in se je kot tržišče za sol uveljavljala z uvoženo soljo; v XVI. stol. je prihajala sem zlasti sol s Paga. Večji del vse te soli je šel s trgovino v zaledje. Promet s soljo v notranjost je, kakor smo že videli, dosegel okoli 50.000 tovorov letno. Velike so bile množine vina (rebula, muškatelec, malvazija, teran, črnikalec, prošek), ki jih je konzumiralo zaledje, predvsem Kranjska in Koroška; beneška ali sladka vina pa so zajela tudi druge avstrijske dežele do Donave. Mnogo je šlo v zaledja tudi olja, ne samo z ozemlja primorskih mest, marveč tudi iz Italije vse do Apulije. Pogosto se omenjajo tudi ribe, suhe in soljene.

Iz zaledja pa je v prehodni in neposredni trgovini s primorskimi mesti glede na množino imelo važno vlogo žito. Obravnavana mesta so po približnem izračunu potrebovala za najnujnejšo potrebo okoli 30.000 starov žita,⁶³ a čim bolj gremo proti koncu XVI. stol., tem bolj se je povečal tudi delež zaledja v oskrbi teh mest z žitom in celo v prehodni trgovini z žitom v Italijo. Leta 1571 naj bi promet z žitom v Trstu samo od kranjskih stanov dosegel višino 16.000 starov (3 $\frac{1}{3}$ stara = 1 tovor.⁶⁴ Seveda je v tem času žitna trgovina s primorskimi mesti zajela ne le slovenske, marveč tudi hrvatske in ogrske dežele, iz katerih je šlo žito zlasti od druge polovice XV. stoletja dalje. Žitni trgovini se po množini v veliki meri pridružuje trgovina z živino vse od ogrskih dežel proti morju. Cela krdela, tudi do 1000 glav živine (goved, svinj in drobnice, manj konj), so se usmerjala proti beneškemu ozemlju in primorskim mestom. Pri prodaji so razlikovali živino za zakol in vprežno, oziroma delovno živino (zlasti pri konjih) in so se zaradi tega pobirali na mitnicah tudi različne pristojbine. Precejšen del te živine je bil seveda iz ogrskih in hrvatskih dežel. Isto velja tudi za raznovrstne kože (goveje, konj-

ske, ovčje in kozje), ki so jih prodajali surove in strojene tudi po več sto hkrati. Zelo pomembno trgovsko blago je bilo tudi krzno (ovčje, jančje, kozličje, polšje, kunje, vidri-no in lisičje) in krzneni izdelki. Veliko so, zlasti v XVI. stol., izvozili iz slovenskih dežel v primorska mesta medu in voska, ki sta bila pomembna tudi kot blago prehodne trgovine.

Med izdelki neagrarne proizvodnje so v prehodni trgovini s primorskimi mesti imeli najvažnejše mesto železo in železni proizvodi (žebli, katerih produkcija je dosegla 2000 tovorov na leto, lopate, krampi, motike, sekire, plugi, noži, srpi, kose, narbe, nasadila, podkve, šila, vzmeti, kopja, topovske krogle, mreže, pločevina itd.). Po približni oceni je v XVI. stoletju šlo čez primorska mesta v Italijo na leto do 25.000 tovorov tega blaga, saj je poleg kranjskega in primorskega železa šel v to smer tudi precej velik delež koroškega železa, ki so ga predelali v fužinah na Kranjskem. Posebej pa je treba za XVI. stol. omeniti živo srebro in cinober, ki sta šla vsaj konec obravnavanega obdobja večinoma skozi Trst (v letih 1575—1599 je promet z obema dosegel v Trstu 19.365 oziroma 4232 funtnih centov, a v vse druge kraje je šlo okoli 9000 oziroma 2300 funtnih centov), manjši promet pa je bil tudi s svincom, za katerega sta bili izhodiščni pristanišči za Italijo Reka in Trst. Na sejmih v Lancianu južno od Ortone je bil svinec z našega ozemlja zelo cenjeno blago.⁶⁵

Poleg teh maloštevilnih vrst blaga, ki so po množini predstavljali daleč največji del trgovine s primorskimi mesti, pa se zlasti v XV. in XVI. stol. v neposredni in prehodni trgovini javljajo še številni drugi trgovski predmeti. Vseh je bilo, kolikor nam podatki dajo dovolj točno podobo, blizu dve sto in nam v mnogočem pojasnjujejo takratno življenje (proizvodnjo, potrošnjo, prehrano, oblačila itd.) na slovenskih tleh. Zelo raznovrstne so bile življenjske potrebščine, ki so s posredništvom primorskih mest (deloma seveda tudi neposredno iz Italije) prihajale v notranjost. Med začimbami in dišavami se v tem času omenjajo poper, ki ga uporabljajo v sorazmerno velikih množinah, prav tako žafran — služil je tudi kot zdravilo in barvilo —, dalje muškadni orešek in cvet, nageljnovc žbice, ingver, cimet, citver (tudi zdravilo), kaprli, kimel, lorber in česenj, — oba zopet v večjih količinah, — in čebula. V XVI. stol. se poleg nekaterih vrst južnega sadja, ki se že prej trošijo v večji meri (fige, suhe in sveže, olive, rožiči, orehi, itd.), uveljavljajo mandeljni, rozine vseh vrst — prihajale so celo iz Grčije — gra-

natna jabolka, limone in zlasti pomaranče, ki jih je posamezen trgovec hkrati nakupil po več desetih tovorov. V istem času se pojavljajo tudi posamezne vrste špecerijskega blaga, kakor običajni in kandirani sladkor ter riž, ki sta prihajala iz južne Italije, dalje kis, milo, kadilo in droži. Raznovrstne so bile tedaj tudi že tkanine iz svile (surova svila, taft, atlas, damast, z zlatom predena svila, milanski svileni trakovi) do sukna (beneško, florentinsko, bergamsko in celo angleško), posebej se navajajo žamet, boljši loden, blago iz kamelje dlake, dalje bombažne tkanine, preproge in drugo, kar je trgovina posredovala zaledju. A od tod je šlo v primorska mesta zelo cenjeno domače platno (hodnično, dvonitnik, mezlan) in domači loden (raševina). Raznovrstni so bili tudi drugi potrošni predmeti, ki prihajajo v zaledje: papir vseh vrst, steklenina, kramarsko blago, dragocenosti, usnje (fino kordovansko), razna oprema in drugo. Ne smemo pa pozabiti na razne surovine, ki jih zaledje tedaj uvaža: razna barvila (žafnan, zelenika, modra galica, barvno zemljo [terra rossa, terragetha], galun) dalje soliter, žveplo, a v izvoz gre pepelika. Na drugi strani pa so iz zaledja v primorska mesta šli mnogo predmeti poklicne in domače obrti, kakor npr. krzneni izdelki in zlasti lesni proizvodi (velike in male doge, škodlje, kolje, ojesa za vozove, vretena, tovorna sedla, sita, obroči, vinski sodi, kadi, golide, putrihi, škafi, vedra, sklede, nečke, krožniki, kopja, cokle, čevljarske deske itd.), dalje razne potrebščine in les za pomorstvo (tramovi, jambori, late, deske, žagane in klane ter velike in majhne, vesla, platno za jadra, vrvi, smola) pa tudi živilski proizvodi, zlasti suho meso, gujati, sir, mast in loj.

Pota in oblike prometa, mitnice in mitninske pristojbine. — V zvezi z razvojem in prenašanjem težišča trgovskega prometa se je spreminjala tudi važnost posameznih poti proti morju in Italiji, na katerih je še ves ta čas odločno prevladovala tovarniška oblika prometa. Z njim se v veliki meri ukvarjajo podložniki zlasti tisti bliže morju in na Krasu. Sprva, to je nekako do XIV. stol., so bile najvažnejše poti tiste, ki so v zahodni smeri vodile proti Italiji. Nato pa so vedno bolj pridobivale na pomenu smeri, ki so šle proti primorskim zlasti istrskim beneškim mestom Slovenskega Primorja. Poti čez kraške prehode med Planino in Postojno in dalje proti Tržaškemu zalivu ter Kvarneru, predvsem tiste, ki so čez Mokovo in Dolino oziroma čez Klanec po dolini Reke in Rižane ter zlasti v XV. stol. tudi čez Brkine vodile v beneška istrska mesta Milje, Koper, Izola in

Piran, so postajale vedno važnejše. S spreminjenim odnosom Habsburžanov do Trsta in uvajanjem prisilne poti proti Trstu pa je postajala in do konca XVI. stol. tudi postala najpomembnejša pot, ki je čez Senožeče in Lokve pripeljala v Trst. Šele od tod je smel iti promet čez Žavljje v omenjena beneška istrska mesta. Tudi iz Kanalske doline se je v tem obdobju promet s podporo deželnega kneza vedno bolj usmerjal po dolini Soče proti hrabsburškim lukam v Tržaškem zalivu.

Pota so bila v vsem tem času slaba in tudi skrb zanje je bila v notranjosti majhna. Bolje so oskrbovale poti na svojem ozemlju beneške oblasti. Ob teh poteh, za katere se vsaj za nadvojvode Karla opaža večja skrb, so zrastle mnoge mitnice. Številne se javljajo zlasti od konca XV. stoletja dalje, kar je nedvomno povezovali z deželnoknežjo fiskalno politiko in uveljavljanjem tržaške prisilne poti. V tem času so bile povečini v lasti deželnega kneza in vladar oziroma njegova komora sta z novimi mitninskimi redi in tarifami, z ustanavljanjem raznih mitninskih uradov, ki jih moremo označiti kot prve nižje urade deželnoknežje uprave sploh, tudi točneje določila čestokrat dovolj zamotan način poslovanja na mitninskih postajah in pobiranja mitninskih pristojbin (mitnina, štiridesetnina, naklade, carine, povšice teh pristojbin in drugo). Vse te pristojbine so v XVI. stol. neprestano rasle.

*

V obravnavanem obdobju je bila torej poglavitna smer trgovskega prometa na Slovenskem tista, ki je povezovala poglavitne mestne naselbine na naših tleh s primorskimi mesti v Tržaškem zalivu in Kvarneru, oziroma z Italijo. Po njej ni šla iz slovenskih dežel samo večina viškov agrarne in neagrarne proizvodnje, marveč tudi velik del prehodne trgovine iz ogrskih dežel. Zaledje teh mest je v XVI. stoletju seglo do Budima oziroma do turške meje, do Prage in Dunaja ter do južnonemških mest. Na drugi strani pa je trgovina z blagom iz zaledja zajela na obeh straneh Jadranskega morja ozemlje do Dubrovnika in Kotora oziroma do Barija in Brindisija, čeprav se je seveda večinoma usmerjala v Benetke.

V trgovino v tej smeri so poleg meščanov že zelo zgodaj, a zlasti od uveljavljanja denarnih dajatev, posegali tudi kmetje. Bližina morja in tesna medsebojna povezanost dveh različnih gospodarskih območij sta še posebej pospeševali kmečko trgovino proti primorskim mestom. Od okoli srede XV. sto-

letja, ko je začenjala druga doba prodiranja blagovno-denarnih odnosov v okviru zemljiškega gospodarstva, pa so postajali vedno važnejši činitelj v trgovini z agrarnimi proizvodi tudi fevdalci. Kmečka trgovina zaradi tega nikakor ni upadala. Z vedno večjim poseganjem v prehodno trgovino z agrarnimi proizvodi in v poklicno meščansko trgovino je kmečka trgovina ob podpori plemstva proti vsem poskusom mest in deželnega kneza, ki je podpiral meščane v boju proti podeželski trgovini nasploh, neprestano naraščala. Prav v tem obsegu kmečke trgovine je iskati važen vzrok, da so podložniki zmogli velika bremena fevdalcem in deželnemu knezu v zvezi z novo državno organizacijo in turško obrambo.

Poklicna meščanska trgovina v opisani smeri pa se je od okoli srede XV. stol. znašla tudi pred vedno večjo konkurenco italijanskih, zlasti beneških trgovcev. Ta dvojna konkurenca meščanski poklicni trgovini je bila ob naglem dviganju cen v drugi polovici XVI. stol. in izginjanju dobrega denarja, oziroma popolnim razvrednotenjem denarja na prehodu v XVII. stol. nedvomno eden najvažnejših vzrokov za gospodarsko upadanje meščanstva na slovenskih tleh.

OPOMBE

1. M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, 1955, str. 198 sl., 260 sl., 298 sl., B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda* 2, 1955, str. 160 sl. 204, 205 sl. — 2. Prim. za Reko: 1411 nov. 25 — Atti 5 (1889), str. 315; 1585 sept. 28 — DAS, Vic. arh. F/I 75. Za Trst: F. Cusin, *Venti secoli di bora sul Carso e sul Golfo*, 1952, str. 349. — 3. Prim. za Piran: 1449 febr. 9 — PA, 2. zaboje listin; F. Gestria, *Pomorstvo v Piranu v letih 1325—1355*, Slovenski pomorski zbornik, 1962, str. 31 sl.; isti, *Pregled pomorstva v Slovenskem Primorju*, Pomorski zbornik 2, 1962, str. 1492 sl. — 4. F. Gestrin, *Pregled pomorstva*, str. 1495-4. — 5. Mesta slovenske Istre se še do srede 14. stoletja upirajo Benečanom. Odpor preneha, ko je začela Republika pospeševati trgovino iz zaledja v ta mesta. — 6. Izredno ostra so bila nasprotja med Piranom in Izolo (prim. L'Istria 2 [1847], str. 214; *ibid.* 3 [1848], str. 47), a tudi med Miljem in Trstom (prim. 1397 marec 16 in dec. 25; 1398 jan. 4 in 7; 1406 marec 24 in 1511 febr. 11. — P. Kandler, CDI; La Provincia 12 [1878], str. 41). — 7. Glej za breške novice 1233 avg. 24. — M. Kos, *Gradivo* 5, str. 287. — 8. J. Žontar, *Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije*, GMS 15 (1932), str. 26 in 34 op. 83. — 9. *Ibid.*, str. 24. — 10. Skoraj vsa proizvodnja železa in železnih izdelkov iz slovenskega ozemlja je dobila trg v Italiji. — 11. P. Kandler, *Emporio e Portofranco*, str. 20, sl. 24. — 12. Prim. *Quarentespuech* iz l. 1527 in 1537 na

Reki — DAS, Vic. arh. F/I 74. Seveda se trgovci iz Salzburga pojavljajo na Reki že sredi 15. stoletja (prim. 1451 maj 2 — R A, Liber 1, f 428. — 13. J. Žontar, *Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov iz prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine*. ZČ 10—11 (1956 do 1957), str. 82. — 14. P. Kandler, CDI, k 1493 nov. 21; A. Tamaro, *Storia di Trieste* 2, str. 101; prim. poročilo koprškega podestaja Štefana Cappella za čas okoli l. 1600: La Provincia 10 (1876), str. 1828. — 15. 1620 avg. 3 — DAS, Stan. arh. F 294/c. — 16. DAS, Vic. arh. F/I 62. — 17. A. Müllner, *Geschichte des Eisens in Innerösterreich von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*, 1909, str. 704, 708, 715. B. Grafenauer, n. d. 3, str. 22. — 18. 1411 nov. 3 — Atti 5, str. 313; 1411, nov. 14 — Atti 4 (1888), str. 272 sl. — 18. a Prim. 1574, jul. 26. — DAS, Vic. arh. F/I 137. — 19. Prim. 1509, febr. 11 — Atti 45 (1935), str. 115; A. Marsich, *Saggio di annali istriani del secolo XIII*, 1899, str. 65; B. Benussi, *L'Istria*, 1924, str. 216. — 20. M. Pahor, *Koprski upor l. 1548*, IZZ 1 (1953), str. 29 sl. in tam navedena literatura. H. Kretschmayr, *Geschichte Venedig* 2, str. 216. — 21. F. Cusin, *Il confine orientale d'Italia nella politica europea del XIV e XV secolo*, 2, str. 34. M. Pahor, n. d., str. 35, 47 sl. — 22. Prim. P. Kandler, *Emporio*, str. 7. — 23. 1354 okt. 9 — P. Kandler, CDI. — 24. H. Kretschmayr, n. d., 216 sl., 224 sl., 231 sl.; B. Benussi, n. d., str. 227. — 25. H. Kretschmayr, n. d., str. 122. — 26. »Civitas Iustinopolis est principale membrum quod habemus in Istria«. — B. Benussi, n. d., str. 281. — 27. L'Istria 5 (1850), str. 22 in 25. — 28. 1393 sept. 7 — Atti 5, str. 281; P. Nicolich, *Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano*, 1882, str. 53. Prim. 1421 maj 9 in 1428 jun. 11 — PA, 2. zaboje listin; knjiga o solinah v 7. zaboju. — 29. Prim. 1488 febr. 27 — PA, Vic. knj. 1477/9. — 30. F. Cusin, *Il confine* 1, str. 368; D. Tuoni, *Tergeste, Scene e figure di vita triestina*, 1926, str. 190 sl. — 31. B. Grafenauer, n. d. 3, str. 15; J. Cavalli, *Storia di Trieste*, 1877, str. 98 sl. — 32. 1461 jul. 30 — Atti 7 (1891), str. 262 sl.; Arch. Triest. 3, S. 15 (1929/30), str. 44; F. Cusin, *Venti secoli*, str. 348. — 33. 1461 jul. 30 — Atti 7 (1891), str. 262 sl.; 1461 avg. 4 — P. Kandler, CDI; La Provincia 11, str. 105. — 34. F. Cusin, *Venti secoli*, str. 405; J. Cavalli, *Commercio e vita privata di Trieste nel 1400, 1910*, str. 2, 9, 10, 15, 24, 139, 159, 337, 370. Prim. TA — 1383 s. d. Vic. 26 f 53; 1405 nov. 1 Vic. 38 f 58; 1405 dec. 15. Vic. 28 f 45; 1406 marec 7 Vic. 28 f 45; 1406 jul. 11 Vic. 28 f 53; 1407 febr. 24 Vic. f 63; 1424 sept. 2 in 15 ter nov. 12 Vic. f 186', 189 in 189'; 1424 okt. 10 — Arch. Triest. N. S. 8, str. 317; TA — 1427 maj 29 Vic. 31 f 59'; 1428 okt. 10 Vic. 31 f 169; 1463 jan. 20 Vic. 37 f 72. Prim. TA — 1407 jan. 13 Vic. 28 f 49; 1425 s. d. in 1424 apr. 9 Vic. 31 f 53 in 53', J. Cavalli, *Commercio*, str. 10. — 35. 1582 febr. 15 — Atti 5, str. 75; 1592 okt. 7 — *ibid.*, str. 280; 1411 nov. 25 — *ibid.*, str. 313, RA, Liber 1. f 175; A. Hortis, *Documenti risguardanti la storia di Trieste e del Walsee*, 1877, str. LVI sl. — 36. 1451 jun. 15 — Arch. Triest. 32 (1908), str.

218; *Bullettino della Deputazione fiumana di storia patria* 2 (1912), str. 139 sl.; *Arch. Triest.* 5. S. 21, str. 40; 1442 nov. 27 — P. Kandler, *CDI*; M. Doblinger, *Die Herren von Walsee*, A. f. ö. G. 45 (1906), str. 454. — 37. *A. Fest.* Fiume nel secolo XV. *Bullettino* 5 (1913), str. 41 sl. — 37. a 1478 jan. 16 — *Archiv f., K. ö. G.*, 5, str. 122 sl.; 1478 febr. 22 — *MH/2*, str. 923; F. Cusin, *Il confine* 2, str. 119, 179, 222, 272, 277. — 38. P. Kandler, *Emporio*, str. 13, 77; 1489 marec 28 — E. Schwind-A. Dopsch, *Ausgewählte Urkunden*, 1895, str. 415; 1493 jan. 5 — P. Kandler, *CDI*; A. Marsich, *Effe-meridi*, *Arch. Triest.* 5. S. 15, str. 45. — 39. 1496 po 26. jan. — P. Kandler, *CDI*; *DAS*, *Vic. arh.* F/I 142: *Priuilegium Maximiliani so deren von Triest* gegeben werden wegen der triester strasse; 1517 okt. 28 — P. Kandler, *CDI*; *isti*, *Emporio*, str. 18 sl., 49; A. Tamaro, *Documenti inediti*, *Arch. Triest.* 3. S. 15, str. 48. — 40. *Prim.* 1478 febr. 22 — *MH/2*, str. 923; 1499 s. d. — *Vermerkt die handlung* — *DAS*, *Vic. arh.* F/I 88; 1508 jun. 31 — P. Kandler, *CDI* in *Atti* 6 (1890), str. 279; 1517 avg. 28 — P. Kandler, *CDI*; 1520 jul. 27 — *La Provincia* 13, str. 110; 1523 s. d. — *Ordnung der strass* — *DAS*, o. c.; P. Kandler, *Emporio*, str. 50; 1524 jun. 26 — *DAS*, *Vic. arh.* F/I 64; A. Dimitz, *Geschichte Krains* 2, str. 290 sl., 292. — 41. F. Cusin, *Venti secoli*, str. 381; P. Kandler, *Emporio*, str. 45; J. Cavalli, *Storia di Trieste*, str. 110; 1484 nov. 18 — *Atti* 45 (1935), str. 141. — 42. *Prim.* 1522 okt. 20 — *DAS*, *Stan. arh.* F 281; 1523 jan. 18. — *DAS*, *Vic. arh.* F/I 88; J. Žontar, *Nastanek*, *ZČ* 10-11, str. 53 sl. — 43. *Ordnung der strass vnnd mawt halben* — *DAS*, *Vic. arh.* F/I 88. — 44. 1545 jan. 24 — *Atti* 6 (1890), str. 54 sl. — 45. *Prim.* 1545 jan. 24 in 1559 avg. 22 — *Atti* 6, str. 54 sl., 67; I. Sennio, *Muggia*, 1913, str. 38 sl. — 46. *Prim.* A. Nicolich, n. d. str. 31 sl.; 1543 dec. 17 — *PA*, 8. zaboј listin. — 47. 1586 dec. 20 — *La Provincia* 19, str. 1867. — 48. A. Tamaro, n. d., str. 101. — 49. *Prim.* 1582 april 25 — *La Provincia* 19, str. 125; 1590 avg. 3 — *La Provincia* 20, str. 42 sl. — 50. *Glej:* *Atti* 5, str. 96, 109, 119 sl. 147; 1652 jun. 8 — *La Provincia* 10 (1876), str. 1827 sl., 1828; 1620 jan. 8 in 17 — *DAS*, *Stan. arh.* F 294/c. — 51. *La Provincia* 25 (1891), str. 153 sl. — 52. *Prim.* 1612 jun. 29 — *DAS*, *Stan. arh.* F 295/a 1. — 53. Th. Mayer, *Der auswärtige*

Handel des Herzogtums Österreich in Mittelalter, *Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs* 6 (1909), str. 120 sl.; S. Gigante, *Fiume nel secolo XVI*, *Bullettino* 4 (1918), str. 8 sl.; A. Depoli, *I primi decenni della dominazione Absburgica a Fiume (1466—1500)*, *Fiume* 1 (1923), str. 7, 103 sl. — 54. S. Gigante, n. d., str. 103 sl. — 55. *Prim. akte* MA Lj F/6/c; F. Zwitter, *Mesta in meščanstvo na Kranjskem*, 1929, str. 55. — 56. *Prim.* 1449 jun. 9 — *RA*, *Liber* 1, f 382; 1443 marec 26 in 1459 okt. 12 — *Monumenti* 2, str. 135, 299 sl. — 57. *Prim.* 1525 maj 14 in 1526 febr. 16 — *Atti* 44 (1932), *Chartularium*, str. 302; 1545 jul. 20 — *Atti* 47 (1935), *Chartularium*, str. 166 sl. — 58. 1437 avg. 10 — *Monumenti* 2, str. 19; J. Cavalli, *Commercio*, str. 182 sl. — 59. D. N. Petronio, *Statuti*, knj. 5, pogl. 7; tržaški statuti iz l. 1421 v *Arch. Triest.* 5, S. 20. knj. 2, pogl. 64, str. 138, Z. Herkov, *Statut grada Rijeke*, 1948, str. 155 sl., 172 sl., 346 sl., 381; S. Vilfan, *Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani*, *ČZ* 6-7 (1952-53); str. 435 sl.; *isti*. *Pravna zgodovina Slovencev*, 1961, str. 168, 176, 275; *Arch. Triest.* N. S. 5 (1877/8), str. 95; *RA* — *Liber* 1 f 174; 1527 jul. 23 — *MA Lj m. s. z. f.* 104/5; 1527 okt. 11 — *TA*, *Carte Trieste-Lubiana* sec. XV.—XVI. *Sign.* 4 A 7. — 60. Z. Herkov, n. d., str. 155 sl. in 364 sl. — 61. *Prim.* 1361 jan. 15 — *Atti* 5, str. 6 sl. (moggio ima 12—13 starov, a star je bil 160 liber, torej ok. 900 kg); S. Vilfan, *ZČ* 8 (1954) str. 57 sl.; *La Provincia* 6, str. 1044; *Atti* 1 (1885), str. 150 sl. — 62. D. Rossetti, *Delle saline di Trieste*, *Arch. Triest.* N. S. 17-20 (1891—1895); *L'Istria* 3, str. 214; 1375 sept. 11 in dec. 20. — *Atti* 5, str. 62; 1419 marec 5 in 1435 jul. 8 — *La Provincia* 12, str. 33, 98; 1538 jan. 16 — *DAS*, *listine*; 1579 sept. 12 — *Statuti Iustinopolis*, knj. 5, str. 187; 1586 dec. 20 — *La Provincia* 10, str. 1867. 63. *Prim.* 1320 avg. 23 — *Atti* 12 (1887), str. 8; 1323 sept. 25 in okt. 30, 1325 sept. 1 — *Atti* 13 (1888), str. 4, 5, 11; 1381 nov. 21 — *Atti* 5, str. 73; 1368 febr. 8, 1443 dec. 11, 1446 marec 16, 1463 maj 27, 1483 okt. 31 — *PA*, 2. zaboј listin; 1480 febr. in 1485 jan. — *La Provincia* 11, str. 2; 1454 jun. 27 — *RA*, *Liber* 1 f 531; 1492 nov. 25 — J. Cavalli, *Commercio*, str. 243. — 64. 1571 febr. 13 — *DAS*, *Stan. arh.* F 286. — 65. *DAS*, *Vic. arh.* F/I 142 — iz druge polovice 16. stoletja.

